

Приказ – Ана Митић Стошић

ЧОВЕК У ШАНЦУ ВРЕМЕНА

*(Срђан Томић – Деца у магли,
Удружење књижевника Врања, Врање, 2020)*

Деца у магли, трећи је роман аутора Срђана Томића, који је својеврсни наставак наратива његовог романа Буђење уснулог. Овде се понављају и варирају одређена историјска питања и теме, опет се промишља о знању и истини, о Творцу и вери, о љубави, жени и друго. Роман Буђење уснулог ушао је у ужи избор за НИН-ову награду, што до-



вољно говори о писању овог аутора и можда би га требало прочитати пре романа Деца у магли, како би се стекла целина и увид у преокупације, стил и све оно о чему он овде приповеда. Овај свестрани аутор се у новом роману определио за један важан, а скрајнут историјски тренутак из живота Врањанаца, у који је, у свом препознатљивом стилу, уткао низ медитација и бројне дијалоге јунака којима је осликана атмосфера и њихова ментална снага.

Уочава се немиран истраживачки дух, заинтересован за тајне овог света, и не прихвата лажи и обмане којима је човек преплављен. Тако, кроз виђења и сећања јунака овог романа Душана Шунте читаоци су у могућности да прочитају нешто више од онога што су учили у школи, сазнали из медија. Сигурно ће им, ова вешто исприповедана прича донекле открити скриване истине, али и пробудити знатижељу да кад склопе последњу страницу књиге и сами прошире своје сазнање од тек наслућеног у прочитаном. Истину или правду коју историја и историчари не познају или не признају.

На основу новинског чланка, дакле, истинитог догађаја, уз своје ликове, веома мудро и вешто, Томић гради причу о жртвама за одбрану Врања 1915. године, у бици која се одиграла 16. и 17. октобра, када је необична „војска“ успела да се одупре непријатељу 48 часова. Наиме, „Политика“ је објавила чланак 14. октобра 1936. године о одбрани Врања пре двадесет година како овај подвиг не би био заборавањен. Чекајући Французе са Солунског фронта, Врањанци су дочекали Бугаре и уместо ослободилаца дочекали су окупаторе. На пазаран дан, Врањанци су очекивали савезнике, а дошла је бугарска коњичка патрола која је изазвала пометњу и паљбу. Учитељ Миле Цупара са још двојицом обезбедили су пушке и муницију. Гимназијалци и остала деца, рањеници и старци, као и људи са пијаци који су се овде затекли, ископали су ров — шанац на линији Рашка-Асамбаир. Направили су барикаде уз помоћ којих су успели да задрже бугарске војнике ван вароши. Тако су омогућили да се евакуишу државна и окружна благајна и рањеници из Врањске болнице. Након петнаест ненаслов-

љених поглавља, на крају књиге дат је поговор са подацима о бугарским зверствима у току ратних година. Рецензенткиња романа, књижевница Гордана Влајић, умешно га је дефинисала: Књижевно дела са насловом „Деца у магли“ јесте по свим својим одликама модеран роман у којем се складно, занатски и мисаоно, преплићу епско приповедање и деликатна пишчева осећајност различитих тананости. (...) он окупља своје читаоце и задржава их у нетремичном дочитавању ове књиге, градећи чврсту и сугестивну конструкцију романа који је истовремено ратни, историјски и есејистички.

Радња романа почиње на железничкој станици у Врању дијалогом два необична пријатеља – Милета Цупаре и Душана Шунте – пријатеља који углавном имају опречна мишљења и ставове по свим питањима. Ипак, ова два јунака представљају целину и стожер око којег се окрећу сви остали учесници, а и сами се осећају боље и безбедније један крај другог. Они су снага која се прелила у необичну војску која без њих можда не би успела да тако и толико одолева несразмерно бројнијем и далеко јачем противнику. Са њима почиње и завршава се ова прича – представљају прстен композиције у који је смештена галерија других ликова, пејзаж ноћи и дана, Врање и његова одбрана. У њиховој карактеризацији уочава се контраст који је сликовито дат и њиховим поступцима: Миле је нервозно шетао на перону, а Душан стрпљиво седео и чекао „ослободиоце“. Већ у овом делу романа уочава се важност Душанове перспективе коме се даје далеко већи простор за испољавање, па редове испуњују његови монолози, сећања и записи, док се Милетов глас чује мало или је он само

слушалац. Напоследку, може се сасвим слободно успоставити паралела између аутора и Шунте — као да је овај јунак ауторов алтер его. Душанов глас меша се са гласом свезнајућег приповедача који све приче јунака допуњује и образлаже на њему сличан начин. Представљен је као народни хећим, врач и биљобер којег су, због тога, морали многи да слушају и онда када то нису желели, а као отклон од свега што говори прозвали су га Шунта, као да је луд и да нема озбиљности у његовим речима: Шунтин живот је био ван сваке догме, доктрине или ритуала. Ипак, њему није било суђено да људима пренесе глас разума за који је он мислио да је истинит. Међутим, истиче се да за људе ван Врања он то није и да представља само један глас разума.

Душан је некадашњи трговац, који се видно и трајно променио након једног догађаја на Вражјем камену, где је често проводио своје време у молитви и разимишљању. Њега интересују тајне овог света, па говори о постанку света из златног васељенског јајета, о Богу и вери, науци и религији, о Врањанцима и Србима, о души и телу, прошлости и будућности, политици и бирократији, светости и свету, свести и подсвести, срећи и смислу човековог живота, о истини, страху, бесмислености рата и друго. То је читава мрежа тема и мотива које аутор перцепира и из перспектива других јунака окупљених око истог проблема у који су затечени сви — како они који се бране, тако и они који нападају зарад нејасних циљева.

Шунта говори о љубави као врховној вредности и мудрости, и о самоспознаји као основи за разумевање људи и света: Разумевање долази из срца. (...) У разумевању људског бића лежи разумевање природе коју открива закон

стварања. Једино је љубав изван закона и изван разума. Оннас као прави волх подсећа на све оно што је човек некада знао, па заборавио: Коначна победа сваке душе је кад се човек издигне изнад материјалних ствари. (...) Тако приче о Диогену, који потпуно наг живи у бурету и Јовану Крститељу, обученом у нештављену козју кожу постају јасније. (...) Ко би данас нешто поверовао таквим скитницама и пројацима, које у Врању називају „Божјим људима“? Показује потпуну емпатију према свим људима, па и према непријатељима. Надилази себе у божанској љубави која не осуђује и мири се са реалним поретком у свету какав јесте. Сећа се Христових речи из Библије: Док не постанете као деца, нећете ући у Царство небеско, па закључује: Ови наши су по његовој мери. Само да не заврше разапети на крст као он...

Душан не штеди себе и неуморно подучава гимназијалце које храбри у одсудним тренуцима. Међу њима су његов унук Петар, затим Стојан, Мертек, Чукља, Шишко и Полутка коме поставља деликатна питања и долази до тога да овај изузетан ученик остаје без одговора: Не можеш ни да знаш, све док на мислеће људе гледаш као на шунтаве. Између стварног знања и образовања постоји разлика. (...) Један мисли својом главом, а други понавља туђе мисли као своје. (...) Можда он само ствари посматра другачије од осталих? Не верује ником и све преиспитује на њему својствен начин. Он је радостан што ће ови младићи, ако преживе, постати мислећи људи, јер им је усадио црв сумње. Понеће и своје надимке у свет, јер у Врању је ретко ко остаје без њих.

Аутор кроз шалу и низ шаљивих, врцавих дијалога прича, долази до приче и приводи је крају. Фабула је цело-

вита прати узрочно-последични ток одвијања радње у простору и времену, хронолошки. Стил је језгровит, а језик жив и сугестиван, са честим пословичким изразима: Човек се вежује за реч, а вол за рогови. Стра лојзе брани. Овца се цео живот боји вука, али је увек шиша, музе и закоље овчар који брине о њој. Сви јунаци су психолошки, етички, језички и социолошки портретисани, упечатљиви су и функционални. По важности и ширини карактеризације издваја се Душан Шунта, који је осветљен на више места, из више перспектива. Међутим, кратко али добро су описани и стари четнички учитељ Миле Цупара, капетан Јован Пешић, командант бугарске војске и поручник који улази у Врање, у чију свест и мисли вешто улази приповедач, као што то чини и у обликовању готово свих јунака. Изузетно динамично насликани су и ликови који су епизодични: Милојко и Миланче, Муса и Тиса, Кацуља и Карча, Чиче и Миче, Мурча и Чуљко, Менко и Хусеин. На тај начин Томић је аутентично дочарао слику дводневне борбе, „врањски Видовдан двадесетог века“ који треба да пробуди као глас трубе све нас, „уснуле“, сто година касније, да нас подсети на њега, да се не заборави.

Младићи су одлучни да уђу у рат који почиње, али и старци, жене и рањеници, док је војска била на Солунском фронту: Е тако је срце на Јевропу у ово малецко Врање и у ова деца. Што се нека друга деца из Јевропе не дигосе да овако бране своје вароши, него баш наша? Главом у маглу. Али тако је казано. Ми само спроводимо вољу Господа. Врањанци, можда још увек ненавикнути на слободу (ослобођени од Турака тек 1878. године), навикнули да су на граници, живо очекују Французе, размишљају о трговини и

осталим потребама дошљака ради личне материјалне користи. У полилогу врањских домаћина, чорбација, аџија, филозофа, студената, сељака, чујемо њихове ставове о актуелним темама. Говори се о јединствености младића који су до јуче често били у међусобним чаркама и тучама и о њиховој садашњој јединствености и спремности за одбрану.

Ови борци, међу којима има и оних који су преживели и до три рата, знају шта раде, носе у себи прави морал и имају звезду водиљу, а то је слобода за своје потомке. Смисао је одбранити Врање. Преживети? То је већ нешто друго. Циљ је умирати за идеале и храбро, редом, од старијих ка млађима који би требало да опстану, да се жене, и да тек страдају од свог живота. Дијалози или монолози ликова који су готово увек дати у пару, углавном старији-млађи, оно је што би требало да се уреже у поре читаоца који може бити било које националности или верске припадности – сваки ће осетити истину. Она исијава из свих речи ових нетипичних ратника у шанцу, у ноћи, која симболично осликава живот. Борба је непрестана и као што се каже у Светом писму: бдите и молите се, овде је: бдите и борите се. Нема спавања и када ти тело клоне. Нема хране и кад си гладан. Храни се борбом, храни се победом – то је порука. Борити се за свој и туђ живот и жалити за мртвим душама, јер, не знамо никада зашто су оне биле баш на тој страни и за чије рачуне су отишле са овог света. Волети човека. Волети живот. Не кварити Божје планове. У сценама са кратким исечцима из дијалога који су трајали много дуже него што су у редовима романа, чује се јединствен глас, трезвен, Божји и свачији. Овде се нико не осуђује нити напада као човек,

свако говори из свог угла, свако посма-тра то парче неба и делић света који му је дат да види овде и сада, јер како Шунта рече: целина истине је од човека сакривена. У његовој изјави да пише како би испунио празан простор у знању и познавању истине коју ће читати онај ко треба кад за то дође време, као да се открива и смисао писања ове књиге и ауторове свести о томе да се права вредност дела често уочава много касније од тренутка објављивања, а можда су читаоци неспремни за разумевање написаног. Може се претпоставити да је то разлог што се и сама истина у роману на више места проблематизује: Ако је Бог један, како један исти човек може некоме да буде ослободилац, а другоме окупатор? Старе књиге су у праву, све је варка и сан. Сваки угао гледања има своју истину. Да је истина једна и непроменљива, видела би се исто откуд год да је погледаш. Истина је договорна наука, мудровао је Душан Шунта, као и следеће: Очи обичног човека не виде невидљиво, а претпостављају да виде све. Очи су им као отвор игле за пролаз конца. Мале иглене уши. Зато стално мешају убод игле са небом које виде просветљени. Разлог више су његове визије будућности. О томе је мало причао, јер су то само његова лудила. Свештеник Черек закључује: Наука и књиге треба да обезбеде мир. А ми немамо мир. Све је против човека, а као за његово добро. То значи да је истина вешто скривена, а ми робовска радна снага онога ко зна то што не пише у нашим књигама. (...) Треба да се врнемо на молитву и праву науку. На свете књиге староставне! Ако смо ми са Бога, и Бог ће с нас! На крају, у последњем поглављу романа, још једном се понавља опомена: Права људска истина не постоји. Постоји само расположење

према нечему што се зове истина. Једино је „Божја истина” права истина. Она се не изговара. Наслућује се (...) Исмевани због младих и седих година, браниоци Врања ће дуго бити узор осталим ратницима на Солунском пољу. А онда ће се, по обичају, све заборавити. Бугаре ће бити стид што су се, као велики ратници, са толиком бројношћу и ратном техником борили против деце. Србе, што су побегли и оставили децу да се боре уместо њих. (...) Историја памти само оне који преузму највише заслуга од других. Ипак, истина је као вода. Увек нађе пут до оних који су жедни.

Посматрајући роман у целини, долази се до закључка да сви разговори проистичу из страха. Као Аска која је играла пред вуком, тако и ови борци причају како би продужили свој живот и, макар на тренутак, сакрили од себе истину да је непријатељ ту и да је смрт близу. Страх од неизвесности је лајтмотив који прожима све редове ове књиге. У том непрестаном причању које тече као једна песма, аутор нас повремено релаксира хумористичким опаскама и одомљубави и жени, најпре преко ликова Петра, Душановог унука и Зорице, девојке коју није успео да испроси јер су га пуцњи у тој намери спречили. И овде читамо изванредне редове: Љубав никад није тако једноставна као знаци којима је описана или: Љубав је попут сна нечујна грмљавина. Затим, рањени официр са сабљом, учитељ мачевања, који примећује како деца расту и сазревају сваког сата и минута, храбри овог младића да се бори због своје љубави, док се и сам заљубљује у његову мајку Јану која је нетипична, јака, прави борац на фронту. О женама и неопходности љубави са њом проговара и старац Мурча младом Чуљку: Лоша жена је опаснија од сваку смрт. Добра жена је

благослов. Не може да се науживаш и израдујеш. Она нема цену. То је дар Божји. Човек је само за то створен, да издржи барем једну жену, каква год да је, да направи и израни децу и да онда умре у миру. Битно је да се не сасушиш сам у своју сопствену сенку. А и та сенка, под једно дрво на пољани, малечка је. Слаба хладовина. Можда је управо жена и љубав мотивација овим младићима, „крилатим вуковима“ који одлазе у хајдуке, не прихватајући пораз, да чекају нову битку и бојна поља. Слога је њихово главно оружје око којег су се састали и остали, несаломиви, да живе у сећању својих потомака.

Сијају и сада ови Обилићи из костију мученика који су невино страдали од „ослободиоца“. И све је прошло, а они и даље живе и горе у нама као опомена за исправљање грешака. А да ли ће тако бити, показаше историја. Хвала Срђану Томићу за ову химну која успева да прене из сна, да уплаши и засмета, да нас онеспокоји и натера да процвета сумња и измести из стања привидног мира у удобности. Важно је знати да је још увек неко на страни човека и да људскост живи, макар у књижевним делима. Овим романом изграђен је симбол и мит о несаломивости у борби за идеале, као средство и циљ за нове борбе. То може само неко као Душан Шунта, јер истина је највећа храброст коју човек човеку пружа. Десета глава романа објављена је на порталу Радио-телевизије Врање у рубрици Приче с југа, а можда ће бити храбрости у будућности да се роман преточи у драмски текст или да се путем доброг сценарија постави представа.

О АУТОРКИ ПРИКАЗА



Ана Митић Стошић је рођена 1986. године у Врању. Дипломирала на Филолошком факултету у Београду, на групи Српска књижевност и језик. Лекторише и пише рецензије. Објављује песме, есеје и књижевне осврте у зборницима и књижевним часописима. Објавила је збирку песама „Мириси раја“, 2019. године.

Ради као организатор културних активности у Школи анимираног филма у Врању, где и живи.